

Aleksandar MIJATOVIĆ, Danijela MAROT KIŠ, *Personifik(a)cije. Književni subjekt i politika impersonalnosti*, Facultas, Rijeka, 2013., 261 str.

Iz filozofskih temelja Renea Descartesa i samoizvjesnosti misaonog subjekta sadržanoj u čuvenoj izjavi „cogito ergo sum”, suvremena su se istraživanja koncepta subjekta – njegovih korijena, tvorbe, opsega, kao i odnosa prema društvenom, kulturnom i političkom kontekstu u kojemu se pojavljuje – proširila na brojne društvene i humanističke discipline, kao i na umjetnost, a što se u književnoj teoriji posebno istaknulo u hermeneutici, psihoanalitičkim pristupima, poststrukturalizmu, feminističkoj i postkolonijalnoj kritici te (post)marksističkim pristupima.

Bitan doprinos razvoju teze o subjektu dala je osporavana psihoanaliza počevši od teza Sigmunda Freuda preko doprinosa Jacquesa Lacana do Luce Irigaray i Julije Kristeve; no paralelno se može pratiti i jednako utjecajna kritika individualizma od filozofskih teza Friedricha Nietzschea preko Michela Foucaulta, Gillesa Deleuzea i Felixa Guattarija do Judith Butler i Giorgia Agambena. Njihove se teze prelamaju poglavito kroz pitanja diskurzivno tvorene moći, suodnosa znanja i moći te tvorbe i reprezentiranja subjekta u jeziku i kroz jezik. Još se od Freuda i psihoanalize valjanom drži teza da se nizom identifikacija stvara osobnost iz čega Jonathan Culler sažima to da je identitet proizvod niza djelomičnih identifikacija, nikad dovršen, a Judith Butler pak – uvodeći i pojam subjektivnog položaja – subjekt smješta između moći i otpora toj istoj moći, s tim što je sam subjekt mjesto ambivalencije, on se javlja i kao učinak prethodne moći i kao uvjet mogućeg djelovanja. Subjekt je, prema Butler, mjesto konfliktnih premrežavanja spolnih, rasnih, klasnih i drugih identifikacija što se udružuju i razdružuju tvoreći privremeno stabilan entitet. Budući da je u svakom od tih pristupa jedna od ključnih teza da pripovijest ne samo što reprezentira subjekt nego ga i konstituira, književnost se ispostavlja kao jedan od središnjih mehanizama tvorbe i pozicioniranja subjekta. To znači da književna djela nerijetko tematiziraju uspostavu subjektivnog identiteta, a sami se književni likovi ispostavljaju kao prikladni identifikacijski modeli. S druge strane, književnost se može promatrati u smislu učinaka što ih proizvodi, a s obzirom na oblikovanje i preoblikovanje (čitateljskog) subjekta. Samo pripovijedanje je uvijek pristrano, nikada neutralno, a još od Platonove *Republike* koja umjetnost doživljava kao prijetnju moralnosti i društvenom poretku, preko Aristotelove teze da književno oponašanje pruža svojevrsno učenje i istinu, traju prijepori o učincima pripovijesti na recipijente s tim što se dio znanstvenika tijekom povijesti složio s tezom da čitanje književnih pripovijesti kao oblik iskustvenog

učenja daje vrijednu dopunu moralnoj filozofiji i nudi odgovore na pitanja o tome „kako živjeti dobar život”, ujedno trenirajući moralnu svijest i fleksibilnost.

Aleksandar Mijatović i Danijela Marot Kiš u studiji *Personifi(k)acije. Književni subjekt i politika impersonalnosti* hvataju se u koštac s mehanizmima konstrukcije i reprezentacije književnog subjekta kroz prizmu impersonalnosti i desubjektivizacije, propitujući naslovni pojam kroz (političku) teoriju uz paralelno čitanje djela svjetske i hrvatske književnosti.

Trodijelnu studiju otvara cjelina 1. „Idola fori: Dvojništvo, impersonalnost, autorstvo i autoritarnost u književnosti i političkoj teoriji (Neparni parovi – Stevenson/ Rimbaud, Kant/ Barthes, Foucault/ Locke, Locke/ Stevenson, Kant/ Rimbaud)”, s naglaskom na roman *Neobičan slučaj doktora Jekylla i gospodina Hydea* Roberta Louisa Stevensona. Od pitanja pozicije pripovjedača, pozicije glasa, razlikovanja vrsta narativnog iskaza i sličnih, Mijatović i Marot Kiš razračunavaju se s udvojenim književnim subjektom Jekyllom/ Hydeom koji izmiče, otvarajući pitanje suodnosa individualnog identiteta subjekta i dvojnika što egzistenciju duguje i upisuje unutar primarnog subjekta, kao i njegove odgovornosti. No, pitanja je mnogo: ima li dvojničnik zaseban identitet, kako uopće razlučiti „original” od „kopije”, kojem glasu vjerovati? Pripovjedač je nepouzdan, pouzdanost i vjerodostojnost svjedočanstava i dokumenata nerazrješiva su pa čak ni unutartekstne forenzičke metode utvrđivanja identiteta (policijska fotografija, metoda uzimanja otiska prstiju, grafologija) ne mogu razriješiti slučaj Jekylla i Hydea. Autori predlažu promjenu perspektive s obzirom na dosadašnja tumačenja tog romana tvrdeći da Jekylla treba promatrati polazeći od Hydea, odnosno „*statementu* treba prići s leđa, kroz narrative, otkriti lice u naličju.” Kao glavno pitanje otvara se ono o odgovornosti tako što se upozorava na opasnost samog čina pripovijedanja jer pripovijedanje može izazvati „odron koji zahvaća nevine”, ali također odgovornosti u odnosu na kaznu zbog kršenja zakona (tko može ili mora biti kažnjen zbog zločina, Jekyll ili Hyde? treba li se sudstvo baviti tijelom ili sviješću?). Stevenson cijepanje i udvajanje osobnosti pretvara u temelj tvorbe identiteta, razrješavajući čvor kroz uvođenje „ne-osobe osobe” u izjednačavanju prvog i trećeg lica pripovijedanja: „zato Jekyll i Hyde ne mogu biti ni uključeni u područje prava ni isključeni iz njega; taj slučaj je *strange* jer riječ je o suspenziji prava i ta suspenzija stvara prijelaz depersonalizacije, prijelaz u kojem se eksperiment biti-drugi podudara s iskustvom biti-nitko.” Riječ je dakle o impersonalnom književnom subjektu što neutralnost postiže udvojenošću.

Drugi dio studije „Identitet, jastvo, karakter: Tko je ili što osoba?” razlikuje pristupe tvorbi identiteta kao društvenog konstrukta s jedne i pristupe tvorbi identiteta kao mentalne predodžbe s druge strane uvodeći teorije različitih provenijencija. Metodološko uporište za definiranje tematiziranog diskursa – uključivši pojmove identitet, subjekt, jastvo, sebstvo – često poseže za binarnim modelom opreka generirajući različitosti (individualno –

grupno, um – tijelo, izvanjsko – unutarnje i druge). Polazeći od teze Teuna Van Dijka koji u okvirima teorija ideologije tvorbu identiteta promatra u kontekstu društvene interakcije kao plod suodnosa samoreprezentacije subjekta i njegove recepcije u smislu kako drugi vide reprezentirani identitet, pa tvorbu identiteta subjekta tumači kao „povratnu informaciju” ili, preciznije, refleksiju modusa doživljaja subjekta u društvenom okružju, autori studije uvode (ranijeg) Ervinga Goffmana koji pitanje reprezentacije i percepcije subjekta u društvenom kontekstu promatra kao „igranje uloga”. Pri „igranju uloga” podjednako je nužna uvjerenost subjekta u stvarnost uloge što ju je kao društveni dionik preuzeo, kao i potvrda izvedbe što u iluziju mora uvući i promatrača. Naime, subjekt mora uvjeriti recipijente u svoju subjektnu poziciju, oni moraju povjerovati subjektu da on uistinu posjeduje odlike koje predstavlja i ovjeriti subjekta kao zbiljskog. (Odmak od tog modela Goffman vidi u ciniku kao subjektu iza maske koji se poigrava i iznevjerava poredak). Nužnost potrebe za društvenim prihvaćenjem i ovjerom subjekta Agamben pak vidi kao neodvojivu sastavnicu tvorbe identiteta: subjekt se može ostvariti tek kroz tuđe priznanje. U toj žudnji za društvenim prihvaćanjem subjekt ipak mora pokazati i suzdržljivost, zadržati odmak kroz stalno prisutnu svijest o patvorenoj prirodi uloge što ju je preuzeo. Agambenova teorija autorima je važna ponajprije stoga što on u konstrukciji identiteta pronalazi upravo impersonalnost, odnosno uočava suvremenu kategoriju „identiteta bez osobe”. Agamben tvrdi da je od devetnaestostoljetnih pristupa identitetu učinjen pomak u smislu da je „društvo kao generator osobnog priznanja, a zatim i identifikacije pojedinca, zamijenjeno u okolnostima suvremene tehnologije skupom bioloških činjenica neovisnih o osobnoj volji, koje postaju garancijom i prepoznavanja i priznanja.” Time se uz sociološku odrednicu čovjekova bivanja upozorava i na biološku dimenziju, a što autori prepoznaju i u kognitivističkom pristupu identitetu uvodeći u diskurs teze Antonija Damasia. Damasio, naime, koncept identiteta promišlja u okvirima raslojavanja ljudske svijesti na temeljnu (kao svojevrsna biološka pojava osnovnog doživljaja sebe u kontekstu živih bića) i proširenu razinu svijesti (kao složenog sustava što omogućuje kompleksniji doživljaj identiteta subjekta). Navedene razine svijesti generiraju dvije vrste jastva – temeljno ja i autobiografsko ja – kao sidrišta identiteta konstruiranom ujedno na stabilnosti i fleksibilnosti. Kroz taj metodološki okvir, mjestimice uvodeći teze F. Nietzschea, J. Lockeja, Paula Ricoeura i drugih, Mijatović i Marot Kiš čitaju novelu *Brada* Janka Polića Kamova u kojoj se koncept identiteta stavlja na kušnju brojnim i raznolikim načinima. Posebno je zanimljivo tumačenje imena lika, odnosno njegove bezimenosti.

Od prethodne dvije obimom bitno manja posljednja cjelina studije „Izaći iz sebe: Ja kao dvojniki i postajanje – anonimnim u *Isušenoj kaljuži* Janka Polića Kamova (O desubjektivaciji u Diderota, Maupassanta i Kamova)” fokusira se na tvorbu identiteta lika Arsena Toplaka. Oslanjajući se na Ricoeurevo razlikovanje dvaju identitetskih aspekata: *idem* kao istost ili jed-

nakost (što sam?) i *ipse* ili istovjetnost (tko sam?), propituju književni subjekt i kroz leće Diderotova paradoksa o glumcu, Platonovu pa i Derridaovu *khoru* i drugo.

Studijom *Personifik(a)cije. Književni subjekt i politika impersonalnosti* Aleksandar Mijatović i Danijela Marot Kiš pokazali su s jedne strane zavidno poznavanje teorija o identitetu te, s druge strane, osjetljivost ne samo na unutar tekstne formalne sastavnice analiziranih pripovijesti nego i na njihov društveni, kulturni i posebno politički kontekst čime su osigurali kompleksno istraživanje pitanja književnog subjekta. Kroz njihovu studiju još se jednom pokazuje potencijal književnosti – sa svim dosezima i ograničenjima – kao platforme na kojoj se (radikalni) subjekti mogu konstruirati i reprezentirati.

Kristina PETERNAI ANDRIĆ